

XXI ԴԱՐԻ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ

Ոչ ոք չի առարկի, որ մենք ապրում ենք այնպիսի դարաշրջանում, որի փոփոխությունների թափն ու արագությունը անընդհատ աճում են: Փոխվում է ոչ միայն աշխարհը, այլև նրա մասին մեր պատկերացումները: Դրա հետ մեկտեղ, շատ հաճախ չենք հասցնում ժամանակին գիտակցել այդ փոփոխությունների գործընթացի ամբողջ խորությունն ու էությունը, ինչն էլ մեզ ստիպում է նահանջել, զիջել դիրքերը մրցակցության պայքարում:

Վերջին 20 տարիների ընթացքում լուրջ փոփոխություններ են կատարվել աշխարհաքաղաքականության, աշխարհատնտեսության և աշխարհամշակութային տարածություններում: Մի ակնթարթում աշխարհը կրկնաբևեռից վերածվեց միաբևեռի. և մենք հետևում ենք (ականատես ենք) որոշ տերությունների կործանման և մյուսների առաջացման ընթացքին:

Այսօր երկու գոյաբանական (օնտոլոգիական) պատկերացումների (ազատական-ժողովրդավարական և մարքսիստական) համընդհանուր հակազդումների հարթությունից մենք տեղափոխվել ենք աշխարհկառուցման բարոյական և էթիկական նորմերի (համընդհանուր) ճշգրտման հարթություն, այլ կերպ՝ տարբեր մշակույթների և քաղաքակրթությունների երկխոսության և բախումների հարթություն:

Արդի աշխարհի՝ որպես հրատապ, չլուծված խնդիրներ մնում են.

1. Կառավարման արդյունավետ համակարգերի մշակում և կառուցում, որոնց բացակայության պատճառով կոռուպցիան շարունակում է արգելակել հասարակության զարգացումը:
2. Տնտեսական զարգացումը չի հանգեցնում աղքատության կրճատման: Պառակտումը հարուստ և աղքատ երկրների միջև չի կրճատվում: Աղքատ երկրների քանակն ավելանում է, հասարակություններում սաստկանում է սոցիալական մեկուսացման խնդիրը, բարեփոխումները չեն ստանում բնակչության օժանդակությունը:
3. Սոցիալական անարդարության և անհավասարության զգացումը բարենպաստ հիմք է ստեղծում կա՛ն անբովանդակ քաղաքական

պոպուլիզմի արտահայտման, կամ կառավարման հավակնոտ (ավտորիտար) միջոցների կիրառման համար: Սաստկանում են լարվածությունը և վտանգի ու տագնապի համապարփակ զգացումը:

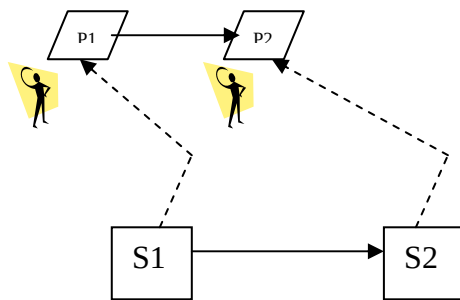
4. Ժողովրդավարական գործընթացների ակնհայտ դանդաղեցման հետ մեկտեղ, նկատվում է արմատական իսլամական գաղափարախոսության տարածում, որը, արմատական, գոյակցության բոլոր սկզբունքների խախտման մեթոդներով, կուտակված խնդիրների լուծման ուղիների առկայության պատրանք է ստեղծում: Դա էլ բարենպաստ հիմք է ահաբեկչական շարժումների սաստկացման և ամբողջ աշխարհում անհանդուրժողականության և դիմակայման մթնոլորտի շիկացման համար:
5. Գիտատեխնիկական առաջխաղացման խորացումն ու ընդլայնումը մասսայական ոչնչացման զենքի տարածման լրացուցիչ սպառնալիք են ստեղծում, ինչը աշխարհն առավել խոցելի է դարձնում:
6. Արդեն միայն զարգացած երկրներում չէ, որ նկատվում է ծերացման ֆենոմենը, նոր վիրուսների երևան գալը՝ համավարակության (պանդեմիա) վտանգը: Սպիդի կողքին հայտնվում են նոր տեսակի վիրուսներ, որոնք կարող են արագ տարածվել ամբողջ աշխարհով մեկ՝ թողնելով ավերիչ ազդեցություն, հատկապես առողջապահության թույլ զարգացած համակարգ ունեցող երկրներում:
7. Բանավիճային է մնում կլիմայի փոփոխության և դրա հետևանքների հարցը, որն, ընդհանուր առմամբ, մարդկանց մեջ վախի զգացողություն է առաջացնում:

Թվարկված խնդիրները հարյուրամյակի մարտահրավերներ կարելի է անվանել միայն հասկանալով, թե ապագայի այս կամ այն սցենարի զարգացման համար որ խնդիրների լուծումը կլինի վճռորոշ:

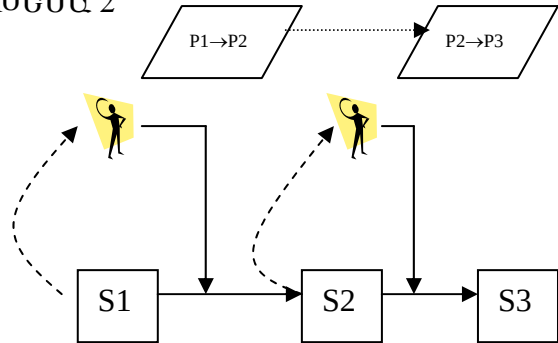
Հասկանալու համար ապագայից եկող մարտահրավերները, մենք պետք է կարողանանք կանխագուշակել այդ ապագան: Իսկ գուշակելու համար պետք է մեր մտածելակերպը փոխելու և նորը՝ արդեն ստեղծված գիտելիքները ընկալելու (ըմբռնելու) ընդունակություն ունենանք, իսկ եթե ցանկանում ենք ճեղքում կատարել, ապա, պետք է ստեղծենք 21-րդ դարին համահունչ գիտելիքներ:

Այսպիսով, 21-րդ դարի հիմնական մարտահրավերը իրականության մասին պատկերացումները փոխելու մարդու ունակությունն է:

ՍԽԵՄԱ 1

ՍԽԵՄԱ 2

որտեղ S-ը իրադրությունն է, P-ն՝ պատկերացումները

Առանց արդի աշխարհի մասին պատկերացումները փոխելու, զարգացումն անհնար է: Այսօրվա աշխարհի մասին պատկերացումների փոփոխությունն ապագայի աշխարհի պատկերացումների հնարավոր փոփոխությունների շուրջ խորհելու շանս է տալիս: Պատկերացումների փոփոխությունը հանգեցնում է իրականության փոխմանը: Իրականության փոփոխումը հանգեցնում է իրականության մասին պատկերացումների փոփոխմանը:

Այսպես, օրինակ, եվրոպական և ամերիկյան տնտեսագետները նոր տնտեսության համար վարքագծի նոր կանոններ են ձևավորում և փորձում են իրականացնել անցումը նոր համակարգին, որի էությունն այն է, որ ժամանակակից տնտեսության կորիզը գիտելիքների և այդ գիտելիքների արտադրությունն ապահովող ենթակառուցվածքների ստեղծումն է: Դա այն դեպքում, երբ հայ տնտեսագետները աշխատում են անցնել ավանդական տնտեսության ակնհայտորեն արդեն հնացած մոդելին:

Պատկերացում կազմելով մտածողության սխեմաների մասին, փորձենք պատկերացնել ապագան, նկարագրելով նրա ընդհանուր, հիմնական ուրվագծերը:

Որպեսզի ընդհանուր կերպով ըմբռնենք Հայաստանի առջև կանգնած մարտահրավերները, մենք առաջարկում ենք աշխարհի ապագայի երեք հնարավոր սցենար: Որից հետո՝ նախագծել այդ սցենարները Հայաստանի համար և հստակեցնել Հայաստանի առաջիկա տասը տարիների օրակարգը:

Առաջին սցենար

Ամերիկյան աշխարհ, որը ենթադրում է աշխարհում Ամերիկայի միացյալ նահանգների գերիշխող դերի պահպանում: Ամերիկայի միացյալ նահանգները պատասխանատու կլինեն համաշխարհային անվտանգության համակարգի համար, նրա ռազմական հզորությունն այլընտրանք չի ունենա: Համաշխարհային հանրության աչքերում ամերիկանացունը և գլոբալիզացունը կնույնականացվեն (կինդենտիֆիկացվեն), հակաամերիկյան տրամադրությունները կսաստկանան: Համաշխարհային տնտեսության համակարգում Ամերիկան կպահպանի իր գերիշխող դերը, նրա տնտեսությունը կմնա ամենաճկունն ու հարաճուն (դինամիկ) զարգացողը, ամբողջ աշխարհին ի ցույց դնելով նոր տնտեսության՝ գիտելիքի տնտեսության, հայեցակարգի հնարավորությունները: Ամերիկյան կեցության տարածումը կհանդիպի լուրջ հակազդեցության, այդ թվում և եվրոպական հանրության կողմից:

Երկրորդ սցենար

Հակամարտության սցենարը ենթադրում է արմատական կրոնական շարժումների կտրուկ ակտիվացում, որոնք կմիավորվեն մի կողմից ամերիկանացման դեմ, մյուս կողմից՝ ընդհանուր նույնականացման որոնումներում: Արևմտյան նորմերին և արժեքների մարտահրավեր կնետվի, այսինքն, կասկածի տակ կառնվի արևմտյան արժեքները՝ որպես համաշխարհային, ընդունելու հարցը:

Այդ գործընթացը կուղեկցվի ահաբեկչական շարժումների տարածմամբ: Չի բացառվում արմատական կրոնական նույնականացման քաղաքականությունից դրդված համընդհանուր շարժման առաջացման հնարավորությունը, որը կարող է մարտահրավեր նետել խաղի գլոբալ մասնակիցներին: Կաստկանա ահաբեկիչների կողմից մասսայական բնաջնջման գեներին տիրելու սպառնալիքը, ինչը կհանգեցնի սպառնալիքությունների մրցավազքի նոր փուլի, որի հիմնական նպատակը կլինի ազգային շահերի պաշտպանությունը: Խաղի գլոբալ մասնակիցները ստիպված կլինեն կիրառել նախազգուշական ներխուժումներ այլ երկրների տարածքներ, միջազգային կազմակերպությունների դերն անխուսափելիորեն կթուլանա: Կտիրի ընդհանուր վախի և անվստահության մթնոլորտ: Ընդհանուր առմամբ, սպասվում է գլոբալացման կամ հակազլոբալացման ուժգնացում:

Երրորդ սցենար

Քաղաքակրթությունների երկխոսությունը ենթադրում է, որ գլոբալացումը կկորցնի արևմտյան դեմքն ու խառնվածքը: Համաշխարհային միավորման գործընթացներում կուժեղանա ոչ արևմտյան քաղաքակրթությունների դերը, մշակութագիտական (կուլտուրոլոգիական) և աշխարհայացքային հակասությունների լուծումը կիրականացվի մարդասիրական քաղաքակիրթ երկխոսության ճանապարհով: Բացառված չէ կայուն տնտեսական աճի հնարավորությունը, որը կգլխավորեն Չինաստանը և Հնդկաստանը: Չինաստանի և Հնդկաստանի տնտեսության ծավալները, կայուն աճը կվերածեն այդ երկրները խաղի գլոբալ մասնակիցների՝ ինչպես քաղաքական, այնպես էլ տնտեսական դաշտում, ինչն էլ հրատապ կդարձնի գլոբալ քաղաքակրթությունների գոյակցության ձևերի որոնումները և տարածություն կստեղծի տեղային (լոկալ) քաղաքակրթությունների ինքնուրույն գոյության համար:

Ակնհայտ է, որ այս սցենարներից և ոչ մեկը ճիշտ այդ կերպ չի իրականանա, բայց առաջիկա տասնամյակի այս կամ այն ժամանակահատվածում միտումները կդրսևորվեն այս սցենարներում բերված հիմնական փաստարկների տեսքով: Ընդ որում, մեր գնահատականներով, առաջիկա տասը տարիներին առավելագույնս կդրսևորվեն առաջին սցենարում բերված, երկրորդ տասնամյակում՝ երկրորդ սցենարում բերված միտումները, իսկ երրորդ տասնամյակում առավել կդրսևորվի երրորդ սցենարը:

Այժմ անհրաժեշտ է վերոնշյալ համընդհանուր սցենարներից ելնելով, բացահայտել Հայաստանի առջև կանգնած հիմնական մարտահրավերները:

Առաջին սցենարի շրջանակներում (ամերիկյան աշխարհ), ապագայում խաղաղությունը կապահովի Ամերիկայի միացյալ նահանգների և ՆԱՏՕ-ի ռազմական հզորությունը: Նախապես հայտնի կլինեն աշխարհակարգի կանոնները, դարաբաղյան խնդիրը կլուծվի բանակցությունների շրջանակներում՝ միջազգային կազմակերպությունների ակտիվ մասնակցությամբ: Արդյունավետ կընթանա Թուրքիայի անդամակցության գործընթացը Եվրոմիությանը, ինչը կբերի Թուրքիայի հետ սահմանների բացմանը: Իսկ Հայաստանի համար դա նշանակում է ելք դեպի ծով և օտարերկրյա ներդրումների լայնածավալ ներգրավում: Աստիճանաբար կվերականգնվեն տարածաշրջանային միավորման գործընթացները, ինչը տարածաշրջանում՝ Հայաստանի գերակայող դերի

վերականգնման հնարավորություն կտա՝, որպես նոր տնտեսության հայեցակարգին բնորոշ նոր կանոնների և վարքագծի նորմերի կրող և տարածմանը նպաստող (պրոմոտեր):

Հակամարտության սցենարը կսրի թուրք ժողովրդի ազգային նույնականացման (իդենտիֆիկացման) խնդիրը, հրատապ կդառնա վերափոխվող աշխարհում ազգային նույնականացման փնտրտուքի խնդիրը, կսաստկանան կրոնական հոսքերն ու միտումները, հարցականի տակ կդրվի Թուրքիայի ինտեգրացումը Եվրոմիությանը: Հայաստանը կհայտնվի աշխարհի երկու խոշորագույն քաղաքակրթությունների պառակտման և դիմակայության եզրին:

Հայաստանի հիմնական խնդիրը կլինի անվտանգության ապահովումը, քանի որ կուժեղանա տեղային ռազմական հակամարտություններում մասսայական բնաջնջման զենքի կիրառման վտանգը:

Միջազգային ասպարեզում Ռուսաստանի դիրքերի թուլացումը կհանգեցնի նոր ռազմական ուսմունքի (դոկտրինայի) մշակման անհրաժեշտության: Շարունակվող շրջափակումը կարգելակի Հայաստանի տնտեսական աճը, կավելացնի քաղաքական ռիսկերը՝ դրանից բխող բոլոր հետևանքներով: Հարաբաղյան խնդրի խաղաղ կարգավորման տարբերակը կդրվի կասկածի տակ:

Մասնավոր փոխանցումները կմնան գերակշռող՝ տնտեսական աճի օժանդակման գործում, և, որպես հետևանք, ֆինանսաբանկային համակարգի հուսալիությունը կհամարվի առավել արդիական խնդիրներից:

Երրորդ սցենարի տեսանկյունից (*քաղաքակրթությունների երկխոսություն*) առավել հրատապ կլինի ազգի ինքնանույնականացման խնդիրը, ինչը պայմաններ կստեղծի հայ ժողովրդի անցյալի, ներկայի և ապագայի վերաիմաստավորման համար:

Անցյալի վերաիմաստավորումը, նախևառաջ, պետք է հնարավորություն տա մեզ բացահայտել նույնականացման այն յուրահատկությունը, որը հայերին թույլ է տվել ապրել տարբեր կրոնական դոգմաներով և տնտեսական-մշակութային կեցութաձևերով քաղաքակրթությունների շրջանակներում, ընդ որում, պահպանելով իր ազգային նույնությունը և դրանով իսկ առաջադրելով քաղաքակրթությունների և խաղաղ գոյակցության երկխոսության բանաձևը: Կծագի ինքնությունը զարգանալու ուղիների որոնման, ցեղասպանության հիմնական պատճառների վերաիմաստավորման, այլ քաղաքակրթությունների հետ գոյակցության սեփական ուսմունքի (դոկտրինայի) մշակման անհրաժեշտություն: Քաղաքակրթությունների գոյակցության սեփական ուսմունքը աշխարհին ներկայացնելը կդառնա 21-րդ դարում հայ ժողովրդի գլխավոր առաքելությունը:

Ներկայացված համընդհանուր սցենարների շրջանակներում Հայաստանի հիմնական մարտահրավերները ուրվագծելով, առաջարկում ենք առաջիկա տասնամյակի հետևյալ օրակարգը:

1. Մտավոր աղքատության հաղթահարում

Կառավարման արդյունավետ համակարգի ստեղծում, որը ժամանակակից տեսական մեկնաբանությամբ ենթադրում է նախևառաջ մտավոր կարողությունների աճ և ազգի մտավոր աղքատության հաղթահարում (սրա տակ հասկանում ենք մտածողության հմտության անհրաժեշտություն, տեղեկատվության կուտակում և գիտելիքի ստեղծում): Ակնհայտ է, որ երկարաժամկետ աճի ապահովումը հնարավոր է միայն բավականաչափ մտավոր կարողության (պոտենցիալի) առկայության դեպքում: Միայն կառավարման որակյալ համակարգ ստեղծելու, աշխարհակարգի արագ փոփոխվող պայմաններին հարմարվելու, իրադարձությունների ընթացքը կանխորոշելու ընդունակ ազգն է ի վիճակի կառավարելու զարգացումը այս դարում:

Տեխնաձին փաստարկների հնարավոր դրսևորումների շրջանակներում ակնհայտ է, որ ժամանակի ընթացքը արագանում է և դա լուրջ հետք է թողնում կենսագործունեության բոլոր ոլորտների վրա: Որպես արդյունք, կառավարման համակարգը պետք է լինի ինքնահարմարվող արագ փոփոխվող աշխարհում: Մենք պետք է դառնանք բարձր մտավոր կարողություններով ճկուն /մոբիլ/ ազգ:

2. Հայ ժողովրդի նույնականացման խնդիրը

Ավելի պարզ դա նշանակում է պատասխանել հետևյալ հարցերին. «Ո՞վ ենք մենք», «Ինչո՞վ ենք տարբերվում մյուսներից», «Ինչպիսի՞ն է մեր գիտակցված արժեքների համակարգը», «Ի՞նչը այդ համակարգում պետք է փոփոխվի», «Ի՞նչ է ձեռքբերովին և արհեստականը», «Ինչի՞ց մենք պետք է ազատվենք, ի՞նչը պետք է ակտիվացվի և արդիականացվի»:

Այս տեսանկյունից անհրաժեշտ է որոշակիացնել մեր տեղը քաղաքակրթությունների երկխոսության մեջ՝ հավակնելով ինքնուրույն տեղային (լոկալ) քաղաքակրթության: Օրակարգի այս հարցի անտեսումը կարող է հանգեցնել նրան, որ մենք ստիպված կլինենք նույնականացնել մեզ այս կամ այն գլոբալ քաղաքակրթությանը, օրինակ, ըստ Խանգտինգտոնի՝ արևմտյան, ուղղափառ, չինական, ճապոնական, իսլամական, լատինաամերիկյան, աֆրիկյան քաղաքակրթությանը:

3. Ազգի անվտանգության ապահովման խնդիրը

Անվտանգությունն իր մեջ ներառում է ֆիզիկական, տնտեսական, քաղաքական և մշակութագիտական անվտանգությունը:

Ֆիզիկական անվտանգությունը ենթադրում է ռազմական ուսմունքի (դոկտրինայի) ճշգրտում և տարբեր ռազմական կառույցների հետ համագործակցության խնդրի լուծում: Ձինված ուժերը պետք է պատրաստ լինեն ապագայի վատագույն զարգացումներին, իսկ ամբողջ հայ բնակչությունը ունենա ինքնապաշտպանության հմտություն՝ թե՛ ահաբեկչական գործողությունների, և թե՛ հակառակորդի կողմից մասսայական բնաջնջման զենքի կիրառման դեպքերում:

Քաղաքական անվտանգությունը ենթադրում է կառավարման արդյունավետ համակարգի ստեղծում և պահպանում, տարբեր սպառնալիքների և ծայրահեղ իրավիճակների դեպքում որոշումներ կայացնելու և իրականացնելու ունակ իշխանական ինքնուրույն և անկախ համակարգ:

Տնտեսական անվտանգությունը նշանակում է շրջափակման և այլ ծայրահեղ իրավիճակներում գործելու ունակություն: Տնտեսական անվտանգությունը նաև ֆիզիկական, ֆինանսական և մարդկային արժեքների կուտակմամբ պայմանավորված կայուն տնտեսական աճի համար հուսալի հիմքի ապահովումն է: Ակնհայտ է, որ այդ համակարգը կգործի ոչ միայն Հայաստանում, այլև ամբողջ հայությունը միավորող ցանցային տարածությունում:

Ընդհանուր առմամբ, տնտեսական, քաղաքական և մշակութաբանական պատկերացումները պետք է հաշվի առնեն ազգի աշխարհագրական և վիրտուալ ապակենտրոնացման առանձնահատկությունները՝ որպես զարգացման հզորության ուժգնացման առանցքային փաստարկ:

Ֆինանսական համակարգի կայունության ապահովում, ինչպես նաև սոցիալական պաշտպանության բազմաստիճան համակարգի ստեղծում, որը կհիմնվի երեք սյուների վրա՝ առողջապահություն, կրթություն և կենսաթոշակային ապահովում:

Մշակութաբանական անվտանգությունը ենթադրում է ազգային յուրօրինակության պահպանում և պաշտպանություն օտար, ագրեսիվ ֆունդամենտալիստական հոսանքների ազդեցությունից:

Այլ կերպ, պետք է իրագործվի վախի հաղթահարման քաղաքականություն, այն է՝ արագ փոփոխվող աշխարհում վտանգը հաղթահարելու պատրաստակամության ապահովում և վստահություն:

«Եղի՛ր պատրաստ դժվարին պայմանների և ապրելը ավելի հեշտ կլինի»:

Եզրակացություններ՝

ապագայի տեսիլքը առաջադրում է այդ ապագան, ձևավորում է սպասելիքները և դառնում գործողության ղեկավար սկզբունք:

Եթե մենք ուզում ենք կառուցել պայծառ ապագա, մենք պետք է սովորենք երազել:

Շնորհակալություն ուշադրության համար:

S. Ս. Սարգսյան, տնտեսագիտական գիտ. թեկնածու,

Անցումային հասարակության հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն

Լրացուցիչ տեղեկատվություն՝

www.cia.gov/nic կայք